

Hind əsilli amerikan yazıçısı İndu Sundaresanın “Tac Mahal” trilogiyasında ingilislərin Hindistana gəlişi

Leyla Pirimova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: leyla.pirimova@mail.ru

Annotasiya. Avropalılar üçün Hindistan dəniz yolunun kəşfi dünya ticarət tarixində ən böyük hadisələrdən biri idi. Hindistan deyiləndə qərblilərin ağıllarında ilk olaraq ədviyyat və qızıl canlanırdı. Bu baxımdan İndu Sundaresanın yazdığı “Tac Mahal” trilogiyası olduqca maraqlı və tarixi faktlarla zəngindir. İngilislərin Hindistana ilk gəlişləri, avropalıların digər rəqibləri ilə apardıqları mübarizə, bəburlu sarayına yol tapmaq üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə etdikləri trilogiyada öz əksini tapmışdır. Romanda ingilislərin Hindistana ilk gəlişləri Babur hökmdarı Cahangir şahın hakimiyyəti illərində olduğu göstərilir. Tarixi faktlar da ingilislərin hind torpaqlarına gəlişlərinin Cahangir şahın zamanına təsadüf etdiyini göstərir. Xanım yazıçının istər “İyirminci arvad”, istərsə də “Güllərin ziyafəti” romanlarında bu hadisələr nəzəri cəlb edir. Həmçinin romanda Şərqlə ticarət əlaqələri qurmaq üçün yaradılmış Doğu Hindistan şirkətindən də bəhs olunur. Hindistan zəngin diyardır. Bu şirkət şöhrətini artırmaq istəyir, lakin onların Hindistana təklif edəcək önəmli heç nələri yox idi. Şirkətin ard-arda Hindistana yolladığı nümayəndələr və onların çəkdiyi əziyyətlər bitmək bilmir. Heç biri tam şəkildə istəklərinə nail olmayaraq Hindistanı tərk edərkən, İngiltərədən yeni qonaq yola çıxır. Hindistan hökmdarına çoxlu hədiyyələr verərək, onların könüllərini razı salaraq müqavilə imzalayıb bu torpaqlarda ticarətlə məşğul olmaq istəsələr də, arzularını həyata keçirmək o qədər də asan olmur. Onlardan öncə bu torpaqlarda məskunlaşan digər avropalılar onlara əngəl törədir. Bir tərəfdən də Hindistanın isti təbiəti və insanların davranışları gələn elçiləri özündən çıxarır.

Açar sözlər: İ.Sundaresan, trilogiya, ingilis, Hindistan, tarixi həqiqət, bədii gerçəklik

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 21.01.2021; qəbul edilib – 25.01.2021

The arrival of the British in India in the “Taj Mahal” trilogy by Indian-American writer Indu Sundaresa

Leyla Pirimova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: leyla.pirimova@mail.ru

Abstract. For Europeans, the discovery of the Indian Ocean was one of the greatest events in the history of world trade. At the mention of India, the first thing that came to the head of Westerners was spices and gold. In this regard, the Taj Mahal trilogy written by Indu Sundaresan is very interesting and rich in historical facts. The first arrival of the British in India, the struggle of the Europeans with other rivals, and the use of various means to find their way to the Babur palace were reflected in the trilogy. The novel shows that the first British visits to India took place during the reign of Babur ruler Jahangir Shah. Historical facts also show that the arrival of the British in the Indian lands coincided with the time of Jahangir Shah. These events attract everybody's attention in the author's both novels "The Twentieth Wife", and "Banquet of Flowers". The novel also tells of an East Indian company set up to trade with the East. India is a rich country. The company wanted to increase its reputation, but they had nothing significant to offer India. The

company's repeated visits to India and the suffering they endured are endless. When none of them is able to fully achieve his desires and everybody leaves India, a new guest leaves England. It is not easy to fulfil the dream of the ruler of India by (through) giving him many gifts and convincing them to sign a contract and trade in these lands. They are hindered by other Europeans who settled on these lands even earlier. On the other hand, the warm nature of India and the behaviour of the people also annoy the arriving ambassadors.

Keywords: I.Sundaresan, trilogy, English, India, historical truth, artistic reality

Article history: received – 21.01.2021; accepted – 25.01.2021

Giriş / Introduction

Tarix yalnız tarix kitablarında, tarixi xronikalarda deyil, həm də bədii ədəbiyyatda əks olunur. Bəzən bədii düşüncədəki tarix tarixi nəticələrlə uyğun gəlmir, bəzən isə obyektivliyin tarixi əsərlərdən daha çox bədii ədəbiyyatda gözlənilməsinə dair elmi fikirlər də mövcuddur. Bu, hər şeydən əvvəl, yazıcının tarixi hadisələrə

tərəfsiz yanaşmasından və təsvir etməsindən irəli gəlir. Ona görə də tarixi həqiqətlər tarixi xronika ilə yanaşı, paralel olaraq bədii əsərlərdən də öyrənilir və dərk edilir. İndu Sundaresanın “Tac Mahal” trilogiyasında ingilislərin Hindistana gəlişi ilə bağlı bir sıra tarixi həqiqətlərin bədii inikasını görürük.

Əsas hissə / Main Part

Məlumdur ki, ticarət tarixinin ən önəmli cəlbədicə mərkəzlərindən biri olan Hindistanda ingilis müstəmləkəçiliyinin təməlləri 1600-cü illərdə atılmağa başlayıb. Bundan təxminən yüz il əvvəl Uzaq Şərq və Hindistan ticarəti İspaniya və Portuqaliyanın monopoliyasında olub. Hindistan və ətraf yerlərin məhsulları buradan dünyanın müxtəlif yerlərinə göndərilirdi. Avropalılar üçün Hindistana dəniz yolunun kəşfi dünya ticarəti tarixində ən böyük hadisələrdən biri idi [2]. İngiltərə XVI əsrdə dünya siyasətində söz sahibi bir ölkə deyildi, lakin sahib olduğu bir çox üstünlük onun sürətlə bu səviyyəyə çıxmasına kömək olmuşdur. İngiltərə hər şeydən öncə bir ada ölkəsiydi. Sahillər boyunca dar dəniz keçidlərinin nəzarəti quru torpağını qorumaq üçün çoxlu investisiya tələb etmirdi [9]. İngilislər Asiya ticarətiylə maraqlanmağa başladıkları dönmədə Hindistan iqtisadi olaraq gücünün zirvəsindəydi [10]. İngiltərə Hindistanla əlaqə qurmağa başladığı zaman demək olar ki, heç nəyi yox idi. Onlar möhtac, lakin hindlilər isə zəngin idilər və heç nəyə ehtiyac duymurdular. Türk tədqiqatçısı Akbulut avropalıların Hindistandan gətirdikləri məhsullara diqqət çəkərək yazır: “Yunanlar və romalılar

ləzzət verməsi üçün yeməklərinə əlavə etdikləri ədviyyatları, üzlərinə sürtdükləri və evlərində istifadə etdikləri gözəl ətirli, mebel emalatında istifadə etdikləri fil dişini Hindistandan gətirirdilər. Buna görə də başda Hindistan olmaqla bütün Şərq zəhinlərdə zənginliyi ilə özünə yer tutmuş, əldə ediləcək bir xəyalə çevirilmişdi” [1, s.20-21]. Məşhur alman tarixçisi Vilhelm Heyd isə Hindistan barədə aşağıdakıları yazırdı: “Çinin ipəyi, Hindistanın qiymətli daşları, Hind dənizinin inciləri, əsilzadələrin evini bəzəyən parçalar və xalçalar hamısı Hindistan ticarətinin bir parçasıydı” [4, s.3-4].

İ.Sundaresanın trilogiyasında da ingilislərin Hindistana ilk gəlişləri, göndərdikləri səfirlər, baburlulara yaxınlaşmaq üçün çəkdikləri əziyyətlər və qarşılıqlı olaraq hər iki tərəfin bir-biri haqqında maraqlı fikirləri öz əksini tapmışdır. “İyirminci arvad” romanında yazıçı Mehrunisənin düşüncələri vasitəsilə avropalılar haqqında ilk fikirlərini bu cür ifadə edir: “Cəzvidlər Hindistanda uzun zamandan bəri yaşayırlar. Yeni gələnlər Avropadan İngiltərə adı verilən kiçik bir adadan gəlib özlərini “səfir” olaraq tanıdılar. Bu ölkənin neçə km uzaqda olduğundan xəbərsizdim və dəniz yoluyla ora getməyin ən azı

6 ay davam edəcəyini deyirdilər. İngiltərə kralı I Ceymsin təmsilçiləri olaraq saraya gələnlər əsnaf, yaxud tacir heyətindən heç də fərqli deyildi. Bunların siyasət barədə heç bacarıqları yoxdur və Hindistana ticarət imtiyazlar əldə etməyə gəlmişdilər. Cahangir hindli tacirlərlə davrandığı kimi, bu avropalılarla da həmsöhbət olmadı, Mehrunisəyə görə doğrusu da elə budur. Babur imperatoruna tacirlərlə deyil, ingilis sarayının yüksək soyluları ilə görüşməyə layiq idi. Əvvəl-axır ingilis dediyin də nə idi? Balıqçı və çobanlardan təşkil olunmuş bir ölkə! Elə kiçik bir ölkə necə olur ki, Moğol imperiyasının ehtişamıyla müqayisə olunacağını ümid edərdi? Hindistan özü özünə yetəcək bir ölkədir və heç bir şeyə ehtiyacı yoxdur. Əcnəbilərin ədviyyat, pambıqlı bez və kalium-nitrat kimi Hindistanda çox olan məhsullara ehtiyacları vardı. Belə bir vəziyyətdə imperatorun hüzuruna ona layiq bir elçi ilə çıxmaq daha düzgün olardı” [6, s.384-385].

İngilis tacirlərinin Hindistana gəldiyi XVI əsrin əvvəllərində buradakı hakim güc baburlulara məxsus idi. Cahangir şahın hakimiyyətə gəldiyi illərdə Babur imperiyasının torpaqları olduqca geniş idi. İngiltərə ilə qurulan təmaslar ilk vaxtlar daha çox ticarət istiqamətində olmuşdur. İngiltərənin Hindistan ticarətinə əl atmaları və Quceratın Surat limanında tacirlərin yerləşəcəyi bir baza açmaları da Cahangirin zamanına təsadüf edirdi (1613). İngiltərənin bir körpü kimi istifadə etdiyi bu liman zaman keçdikcə bütün ölkənin ələ keçirilməsini təmin etmiş oldu [7].

“İyirminci arvad” romanında Hindistana gələn ingilis nümayəndəsini yazıçı belə təsvir edir: “Hindistan sahillərinə lövbər salan ilk ingilis gəmisi Hektorun kapitanı Villiam Havkins, geniş məlumata sahib bir adam idi. Saray dili olan türk dilində yaxşı danışdı. Türkcəsi mükəmməl olsa da, Havkins sadəcə bir tacirdi. İngilislər əgər xüsusi imtiyazlar istəyirlərsə, o zaman nə qədər dəyərlili olduqlarını imperatorluğa sübut etmələri lazım idi. Hazırda portuqal cəzvidlərinin sarayda çox möhkəm mövqeyi vardı. Onlar neçə illərdi ki, Hindistanda idilər [6, s.384-385].

Yazıçı avropalıların bu zəngin torpaqlar uğrunda bir-biri ilə apardıqları çəkişmələrdən bəhs edərək zaman-zaman bu hadisələri işıqlan-

dırmağa çalışmışdır: “Belə ki, cəzvid keşişləri ingilis elçisi Villiam Havkinsin saraydakı varlığından məmnun deyildilər. Onlar burada insanları öz dinlərinə daxil etmək məqsədilə Hindistanda idilər. Havkinsə gəlincə, o, ticarət anlaşmasını istəyir və bunun qarşılığında Ərəb dənizində ticarət gəmilərimizin təhlükəsizliyini təmin edəcəklərinə söz verir. O bölgə Portuqaliyanın nəzarətində olduğundan, bu, təcavüz sayılır, çünki hazırda gəmilərimizin təhlükəsizliyini onlar qoruyurlar [6, s.428-429]. “Havkins axtarışlarında tək deyildi. Cəzvid rahibləri də buna səy göstərirdilər. Havkinsin təkliflərindən daha yüksək təkliflər irəli sürərək onun hər hərəkətini narahatlıqla izləyir və onlara məxsus olduqlarını fikirləşdikləri torpaqlarda başqa bir əcnəbinin varlığından hürkərək buna qəzəblənirdilər” [6, s.445].

Müəllif “İyirminci arvad” romanında ingilislərin xoşagəlməz hərəkətlərindən də söz açır: “Mükərrəb Xan Suratda ingilis əsgərlərinin xoş olmayan davranışlarından bəhs edən bir məktub yollamışdı. Onların ətrafı necə yağmaladıqlarını, talançılıq etdiklərini, insanlarımızı döydükləri öz əksini tapmışdı. Və Havkinsə gəlincə, baxmayaraq ki, özünü səfirliyə layiq görürsə də, əl dırnaqları çirkli, kobud qəhqəhələr çəkən, uyğun olmayan davranışları və hörmət qaydalarından xəbərsiz bir tacir idi.” Gələn sözdə ingilis səfirin sarayda qalmasını isə yazıçı hökmdarın diliylə belə ifadə edir: “Çünki məni əyləndirir, türk dilində mükəmməl danışdığı üçün tərcüməçiyə ehtiyac qalmır. Saraydakı danışığını eşitdinmi? Bəzi hünərlər öyrədilmiş meymuna bənzəyir” [6, s.449]. Kobud ingilis sarayda qala-qala, artıq mədəni olmağa başlayır və yazıçı növbəti dəfə Havkinsdən bəhs edərkən onun artıq saraya uyğunlaşdığını göstərir: “İngilis taciri Villiam Havkins də artıq saraydakı hörmət qaydalarını öyrənmişdi. Hökmdara yaxınlaşmaq məqsədilə Havkins hökmdarlıq toyu ilə əlaqədar dəllal bazara yollayaraq Cahangir və Mehrunisə üçün mücəvhərlər seçməsinə əmr etdi. Bunları cütlüyə şəxsən qüsursuz türk dilində təqdim edəcəkdir ki, bu, onun portuqaliyalı həmkarlarından tək üstünlüyü idi” [6, s.444].

“İyirminci arvad” romanından fərqli olaraq, “Güllərin ziyafəti” romanı Cahangir şahın hakimiyyətini əhatə etdiyindən onun dövründə Hin-

distana gələn ingilislərdən geniş şəkildə bəhs olunur: “Villiam Havkins ingilis səfiri kimi davranaraq imzalanacaq bir sözləşmə ilə Hind-Moğol imperiyasından İngiltərə lehinə ticarət imtiyazları almaq fikrindəydi. Salondakı adamların üçü də Mehrunisəylə hökmdarın bu anlaşma fikriylə soyuqqanlı bir şəkildə maraqlandığını bildirdilər, amma əsl istədikləri tacirin Hindistanda qalmasını təmin etmək idi. Havkins, başda hökmdarla Mehrunisə olmaqla, bir çoxlarını axıcı türk dili ilə əyləndirirdi, lakin davranışları kobud idi. Hindistandan ayrılmaq istədiyi zaman Cahangir Aqrada yaşadığı müddət boyunca ona gəlir və ev verməyi təklif etmişdi. Hətta daha irəli gedərək 400 atlı bir mənəb və “İngilis Xanı” ünvanı verəcəyini vəd etmişdi. Lakin Havkins ayrılmaqda israrlıydı, istədiyini əldə edə bilməmiş və Cahangirin sözləşməni imzalamağı ləngitdiyindən artıq əmin olmuşdu” [5, s.134].

“Güllərin ziyafəti” əsərində müəllif digər ingilis nümayəndəsi Henri Middletonun Hindistana gəlişini göstərir: “Ölkə torpaqlarında Henri Middleton adında başqa bir ingilisə aid hekayələr də eşidilirdi. Adam Havkinsin ardınca İngiltərə yolundadı. Hindistana addımını ilk atdığında Middletonun mallarını ticarət məqsədiylə Surat limanına boşaldılmasına icazə verilməsə də, daha sonra qeyri-rəsmi olaraq Tapti çayı yoluyla Ərəb dənizinə uzaqlaşdırılmışdı. Qəzəblənən Middleton Ədən körfəzindən İngiltərəyə gedərkən yoluna çıxan hind bayraqlı gəmilərə hücum etmişdi. Onları ağır fidyə ödəməyə, ya da çox əlverişsiz şərtlərdə ticarətlə məşğul olmağa məcbur etmişdi. Gəmilər Surat limanına ləngər vuraraq yükləri əllərindən alınmış bir halda dönmüşdü, lakin iş bununla bitmir. Bu gəmilərin arasında 1500 sərnəşini olan Rahimi adlı gəmi də vardı” [5, s.135-136]. Bu görkəmli gəmi Əkbər şahın xanımlarından olan Ruqiyyə sultana məxsus idi. Yazıçı Mehrunisənin diliylə ingilislərin bu cür hərəkətlər etməsinin səbəblərini sadalayır: “Adam təhrik edildi və Mükərrəb Xan tərəfindən ölkəmizdə olan malları qəsb edildi. Middletona qarşı edilmiş hərəkətlərin səbəbi portuqaliyalılardı. Onlar ingilisləri burada istəmirlər” [5, s.136]. Həmçinin yazıçı hökmdarın ingilislərin etdikləri qarşısında aciz olaraq portuqallara üstünlük verdiyini göstərir: “Middletonun Ərəb dənizində hind gəmilərinə etdiklə-

rini bütün saray bilirdi və artıq gəmiləri müşahidə edəcək, onları dəniz quldurlarından qoruyacaq portuqaliyalılardan başqa kimsə qalmamışdı. Bu səbəbdən imperator Cahangir rahiblərin dövlət xəzinəsindən qarşılanan maaşlarını artırdı və təbəəsinə yönəlmiş missionerlik fəaliyyətlərinə zorla olmamaq şərti ilə daha heç bir məhdudiyyət qoymadı. Belə hərəkət etdiyi üçün özünü aciz hiss etsə də, amma buna məcbur idi [5, s.145].

Müəllif “Güllərin ziyafəti” romanında Hindistana gələn başqa bir ingilis nümayəndəsi Tomas Best haqqında da danışır: “Tomas Best Tapti çayının ağzına bir neçə ay əvvəl gəlmişdi. Çaydan yuxarıya Surata doğru hərəkət edərkən Ser Henri Middletonun Quceratda qarşılanmasından və Ədən körfəzində hind gəmilərinə etdiyi xoşagəlməz münasibətin nəticələrindən, hətta, onları narahat etmiş olduğundan belə xəbəri olmamışdı. Middleton Hindistanda baş vermiş hadisələrdən bir məktub yazaraq Bestə verilməsi üçün Caduya tapşırır. Best məktubu oxuyur və ona görə hərəkət edir. O, Mükərrəb Xana yanaşaraq ona bol miqdarda rüşvət verir, onu Quceratda ingilislərə ticarət haqqı tanıyacaq rəsmi bir anlaşma imzaladırmağı bacarır. Doğu Hindistan şirkəti Hindistanda qanunilik əldə etmişdi. Baxmayaraq ki, Havkins bir zamanlar imperatorunun sevimli dostu olmuşdu, lakin Best Havkins və Middletonun bacara bilmədiyinə öhdəsindən gəlmişdi” [5, s.164].

Müəllif uzun fəaliyyətdən sonra ingilislərin imtiyaz əldə etdiklərini göstərir: “Mehrunisə tərəfindən Cahangirin adına bir imperatorluq fərmanı düzəldilərək möhürləndi. İmperiyanın sərhədləri içərisində ingilislərə üstüörtülü ticarət imtiyazlarını tanıyan bu fərmanda istifadə olunan dil, Mükərrəb Xanın anlaşmasındakı aydın olmayan dilə çox oxşayırdı. Mehrunisə Mükərrəbin sənədini nümunə kimi istifadə etmiş və yeni bir şərt daha əlavə etmişdi. Kral Ceymsin bir təmsilçisinin Moğol sarayına təqdimi gözlənilir. Tomas Best yenə də həyəcanlanmışdı. Villiam Havkinsin Hindistan torpaqlarına ayaq basmasından dörd il sonra bu ingilislərin ölkədə varlığını tanıyan ilk imperatorluq sənədi idi” [5, s.176].

İngiltərə istədiklərini əldə etmək üçün ardarda Hindistana göndərdiyi səfirlərdən biri də Ser Tomas Roe idi ki, “Güllərin ziyafəti” roma-

nında onun haqqında Sundaesan geniş məlumat vermişdir: “Mehabat Ser Tomas Roenin özünü sarayın təmsilçisi olduğunu təsdiqləyən kral Ceymsin bir məktubunu gətirdiyini söyləyir”. Əsərdə Mehrunisə və Mehabat arasında keçən dialoqda Roe haqqında danışılır: “Lakin ingilislər imperiya ilə ticarət etmək üçün hökmdardan bir fərman istəyirlər. Bir kralın ticarət məsələləri ilə nə əlaqəsi ola bilər ki? Avropada kiçik bir ada. Səfir nə fars, nə də ərəbcə bilir, amma öyrənəcək. Sarayın davranış qaydalarını və hökmdarımıza necə xitab edəcəyini də [5, s.241]. İngilislər xüsusilə gəmilərimizi Ərəb dənizindəki dəniz quldurlarından və portuqaliyalılardan qorumaq üçün söz verdilər. Bu səfirə etibar etmək olarmı? İngilis səfiri etibarlı olmaya bilər, amma portuqaliyalılara dəniz güclərini göstərdilər. Kraliça Ser Tomas Roe vasitəsilə Quercatla bir ticarət əlaqəsi qura bilər” [5, s.242].

“Güllərin ziyafəti” romanında yazıçı portuqalların özbaşınalıqlarını da göstərir: “Rahimi Məkkə yaxınlarında bir Qırmızı dəniz limanı olan Ciddədən Surata geri dönürdü. Bu gəmi həcc ziyarətindən qayıdırdı. Rahimi Rukiyə sultana aid idi. Gəminin içindəkilər yuxudaykən beş Portuqaliya hərbi gəmisi tərəfindən səssizcə Rahiminin ətrafını mühasirəyə aldılar. Cartaz Hind sahillərindən ayrılan bütün gəmilərdə olması vacib icazə sənədi idi. Bir mənada gəminin pasportu idi və təfərrüatlı olaraq gediləcək limanları, Ərəb dənizində yol alacaqları istiqaməti, hətta ticarət mallarının adlarını və miqdarını özündə ehtiva edirdi. Nifrət oyandıran bu cartazın ilk səhifəsi Məryəm və İsanın rəsmləriylə damğalanmışdı. Nifrət oyandırır, çünki Məkkəyə doğru yol alan müsəlman hacılar üçün özlərinə aid olmayan bir Tanrının himayəsində səfərə çıxmaq narahatlıq yaradırdı. Rahimi lövbəri qaldıraraq Hindistandakı Portuqaliya baş qubernatorluğunun mərkəzinin olduğu Qoaya doğru yelkən açdı” [5, s.261-263].

Gəminin tutulmasının səbəbi belə izah olunur ki, portuqallar ingilisləri məğlub edə bilmədiklərindən, hind gəmilərinə hücum etməyə başlamışdılar. Əgər portuqallar hərəm divarlarının içində nüfuz edəcək qədər ədəbsizdilsə, onların taxtı ələ keçirmələri nə qədər zaman alar? Baş qubernatorun Rahiminin əsas sahibinin kim olduğunu bilməməsinə imkan yoxdur. Ən pisi

də, gəmini imperiyanın sahili Suratda dayandırılıb götürülməsi idi. Bu bir savaş səbəbiydi. Portuqallarla çox uzun zamandır xoş davranılmışdı; dinlərini yaymağa icazə verilmiş və ölkənin dənizlərində güclərini göstərmələrinə imkan yaradılmışdı. Amma onlar bu imkanların müşfiq bir əlin icazəsi sayəsində mümkün olduğunu unutmuşdular. Hindistanda olmaları daha qədimlərə gedib çıxma bilər, lakin alıb verdikləri hər nəfəsin sahibi hazırda İmperatordu. Belə ki, bunu unutmuşdular” [5, s.270-271].

Gəminin qaytarılmasına bir şərtlə razı olan portuqalların istəklərini yazıçı bu cür göstərir: “İngilislərə verilən imtiyazların ləğvi və imperatorun Hindistandakı ingilisləri Portuqaliya baş qubernatorluğuna təslim edilməsi şərtləri ilə. Cazib təkliflərlə Nisanı susdurdular. Portuqallar hələ də Hind gəmilərini qorumaq səlahiyyətinə sahibdirlər. İngilislər portuqalların yerinə qorumağa söz vermişdilər, ancaq bu İngiltərə ilə Hindistan arasında baş tutacaq və bütövlükdə imperiyanın ticarət haqqını əhatə edəcək rəsmi bir sazişlə mümkün idi. Sazişin qüvvəyə minməsi üçün İngiltərənin yeni və ilk rəsmi səfiri Ser Tomas Roenin saraya gəlməsi lazım idi. Onun orada olub Hind gəmilərinin təhlükəsizliyini təmin edəcək sazişi imzalaması şərt idi. Roenin sözü yetərli deyildi. Portuqallar hökmdarın əmrlərinə qarşı çıxaraq Kambay körfəzində 4 hind gəmisini yandırmışdılar [5, s.297].

Rahimin ardınca ən az 100 hind gəmisi tutulmuşdu. Lakin hadisələrin gedişi baburluların sərt tədbirlər görməyə məcbur olduğunu yazıçı hökmdarın iyirminci arvadı Nur Cahanın verdiyi qərarlarla göstərir, çünki bu qadın pərdə arxasında Cahangir şahın razılığı və ona verdiyi hüduzsuz səlahiyyətlərlə ölkədə istədiyi qanunları həyata keçirməyi bacarırdı: “Portuqalların Daman şəhəri mühasirəyə alınsın. Aqradakı cəzvid kilsəsi bağlanacaq, rahiblərə ödənilən aylıq maaşlar dayandırılacaq. Hindistandakı bütün portuqallar tutulacaq və mülkləri əllərindən alınacaqdır” [5, s.299].

Yazıçı portuqalların özlərini bu torpaqların sahibi hesab etdikləri kimi, yanlış fikirdə olduqlarını göstərir: “Moğollar Hindistanı istila etməzdən çox əvvəl portuqallar burdaydı. Hindistan üzərində Moğol hökmdarları qədər yox, onlardan çox daha haqları vardı”. Cahangir şah

isə onlara bu cür cavab verir:” Moğol hökmdarlarının Hindistanda qalacağını, portuqalların isə sadəcə onların qonaqları olaraq burada olduqlarını unutmuşdu” [5, s.320-321].

Müəllif nəhayət, baburluların gözlədiyi yeni ingilis qonağın gəlişini təsvir edir: “Sonunda səfir Lion gəmisiylə Surata çatdı, lövbər saldı. Yeddi aya gəlmişdi. Roe bu səfər öncəsində istər şəxsi, istərsə də siyasi baxımdan ən şanssız dövrünü yaşayırdı. Saraydakı iki dostunu itirmişdi. Vəliəhd Henri ölmüş və şahzadə Elizabet də Bohemya qrafiyla evlənmişdi. Doğu Hindistan şirkəti ona Hindistanda elçilik vəzifəsi təklif edəndə Roe Tamvorthdan parlamentin nümayəndəsi idi. Bu təklif bir lütf idi. Otuz yaşında bəlağətli, admiral görkəmli bir diplomat və elçi üçün uyğun xüsusiyyətlər idi. O, yalnız gəlməmişdi, onu daha 3 donanma müşahidə edirdi. Peppercorn, Expedition və Dragon. Bu günə kimi Doğu Hindistan şirkəti tərəfində göndərilmiş ən təchizatlı donanma idi. Ondan öncə bu torpaqlara Villiam Edvard, Havkins, Middleton, Best gəlmişdilər. O, İngiltərənin ilk rəsmi elçisiydi. Kralının məktubunu gətirirdi [5, s.331-334].

“Güllərin ziyafəti” romanında yazıçı həmçinin gələn ingilis qonağın geyimi və onun yerlilər haqqında fikirlərinə də yer verir: “Ser Tomas Roe pərişan halda yola çıxmışdı. Yerli xidmətçilərin bütün təkliflərinə baxmayaraq, iqlimə heç uyğun gəlməyən rəsmi paltarını geyməkdə ısrar edirdi. Bir ingilis saray mənsubuna uyğun tərzdə geyinirdi: yaxası naxışlı ipək köynək, jilet, uzun bir pencək, şalvar və corablar. Qıçlarına isə dizlərinə qədər uzanan ayaqqabılar geymişdi. Necə olar ki, bir imansız kimi geyinsin? O, Hindistana elçi olaraq gəlmişdi və təmkinli olmalıydı, buna görə də yerli insanlar kimi geyinməsi doğru olmazdı” [5, s.344].

Bütün çətinliklərdən sonra ingilisin hökmdarın hüzuruna çıxmasını yazıçı roman boyu istifadə etdiyi maraqlı təsvirlər və məlumatlar fonunda göstərir: “Nəhayət, uzun müddətdən sonra Roe Divani-amda Cahangir tərəfindən qəbul edildi. Sarayın ehtişamına məəttəl qalır. Ehtişam qarşısında ağzı açıla qalan Roe ətrafdakıların baxışlarından qəribəliyi sezdi. Xəstə olduğu üçün sevinirdi. Çünki ayağı altındakı xalçanın tükləri ayağına toxunduqca sanki cənnətdə olduğunu hiss etdirirdi [5, s.377-378].

Cahangirə kralının salamını və gətirdiyi hədiyyələri təqdim edir. Böyük mis qablar içərisində bir yığın narın küpür naxış, ingilis brendi, ingilis papaqlar və çini nümunələri gətirmişdi. Cahangir başqa nə gətirdiyini soruşur, o isə kareta gətirdiyini bildirir. Cahangir bu hədiyyəyə çox sevindi. Roe Cahangirə müşayiətçisi Tomas Armstonqu təqdim etdi. O, bir musiqiçi idi və Cahangirin istəyi ilə gətirdiyi virgina alətinə çaldı. Ən maraqlı tərəfi faytonun İngiltərədən gətirilmiş bir faytonçusunun olmasıdır. Döşəklərin qırmızı Çin məxmərindən olması Cahangirin xoşuna gəlmir. İngiltərə kralının nə üçün ona Çin məxməri hədiyyə etməyini fikirləşir. Avropada daha keyfiyyətli məxmərlərin olduğunu eşitmişdi. Sonra papaq və yaylıqlar və naxışlar... Bunlar bir kralın başqasına göndərəcək növdən ərməğanlardırmı? Mücəvhərlər və qiymətli daşlar hardadır? Raca Amar Sinq belə, məğlub bir kral olmasına baxmayaraq, böyük bir yaqutla bərabər, imperiyaya atlar və filər hədiyyə etmişdi” [5, s.380-382].

Bu görüş barədə Foster yazırdı: “Ser Tomas Roe, 2 fevral 1615-ci ildə Hindistan üçün hazırlanan gəmi ilə İngiltərə elçisi olaraq yola çıxmışdır. 8 sentyabr 1615-ci ildə Surat yaxınlığında Svally Road deyilən yerdə lövbər salmışdır. Digər tərəfdən portuqallar da Cahangir şahdan ingilislərin imperiyanın hər yerindən çıxarılması üçün istəklərini bildirmişdirlər. Ser Tomas Roe 10 yanvar 1616-cı ildə Cahangirin sarayında Darbarda qəbul olunmuş və tərcüməçi vasitəsilə görüşlər həyata keçirilmişdir” [3, s.176]. Roe, Havkinsin qismən başladığı işi tamamlamaq üçün gəlmişdir. Çünki Hindistandakı ingilis təmsilçi və tacirləri hələ istədikləri haqları tam olaraq əldə etməmişdirlər.

“Güllərin ziyafəti” romanında yazıçı Coyratın ölkədəki hakim gücün Nur Cahan olmasına etdiyi işarə, Roenin Hindistanda qaldığı müddətdə hökmdarla yaxınlaşmaq və istəklərini həyata keçirmək üçün ona verdiyi hədiyyələri, Hindistan barədə şirkətə yazdığı hesabatları və ən nəhayət, istədiyini əldə etmədən Hindistanı tərk etməsini də göstərir: “Coyrat imperiyada hökmdarın iyirminci xanımının güclü mövqeyə sahib olmasını Tomasa işarə edir. İmperatorun xanımı Mehrunisə haqqında danışır, Mehrunisənin hədiyyələri bəyəndiyi təqdirdə hər şeyin

yolunda olacağını bildirirlər. Bunun üçün Roe şirkət müdirlərinə yazaraq Hindistana gələcək növbəti gəmi ilə daha dəyərli hədiyyələr gətirməsini istəyir. Roe elçi vəzifəsinə təyin olunması haqqında sənədi Mehrunisəyə yollayır. Bunun səbəbini Coyrat belə açıqlayır: “O, sənin həqiqətən də bəhs etdiyin adam, yəni rəsmi elçi olub-olmadığından əmin olmaq istəyir. Təəssüf ki, həmyerlilərimiz keçmişdə özlərini elçi kimi təqdim etdilər, buna görə də imperatriçə səndən şübhələnir” [5, s. 390].

“Mart ayında Novruz şənliklərinin başlaması ilə Roe Manduda Moğol sarayının ehtişamına şahid olur. Darbarın (Məhkəmə) mərkəzində böyük bir çadır qurulmuşdu. Divarlardan birinin səfirin İngiltərədən gətirdiyi kral, kraliça, Somerset və Salisburq qrafinyalarının Doğu Hindistan şirkətinin rəhbəri Ser Tomas Smtin portretləri ilə bəzədilmiş olduğunu görmək səfiri təəccübləndirir. Çox gözəl olduğundan Somerset qrafinyası Franses Hovardın portreti divarın şərəf mövqeyi hesab edilən orta hissəsinə asılmışdı” [5, s.392].

“Novruz bayramının ən önəmli xüsusiyyəti də hədiyyələrin paylanmasıydı və Ser Tomas Roe imperatora təsir etmək üçün əlində qalan təvazökar tədarükə nəzər saldı. Cahangirə uzun cüt burğulu bir qızıl zəncir hədiyyə verdi ki, zəncirin ucunda zümrüddən yayını çəkmiş Kuprid (Roma mifologiyasında məhəbbət allahı) vardı. Hədiyyəsi Cahangiri çox xoşbəxt etdi. Zəncir və zümrüd Roenin özünə aid idi; Doğu Hindistan şirkəti vasitəsilə gələcək qiymətli hədiyyələrdən ümidini kəsmişdi. Fərsətdən yararlanaraq imperatordan soruşdu: “Əlahəzrətləri bir sövdələşmə imzalamaqdan məmnun qalacaqdır?” İmperator ingilisləri portuqallardan və Surat ilə Əhmədabaddakı hindli gömrük vəzifəlilərindən qorumaq məqsədilə bir sıra fərman çıxarırdı, amma hələlik buna razıydı. Cahangir ona hələ bir az gözləyin deyirdi. Roe Mehrunisə barəsində daha şanslı kimi hiss edirdi. Belə ki, o, Ərəb dənizində fəaliyyət göstərən gəmiləri üçün Roedən ingilislərin himayəsini istəmişdi. Qarşılığında isə, Mehrunisənin qarşısı Roeni saraya daha tez-tez gətirməyə başladı. Olub bitən bundan ibarət idi [5, s.393].

Ser Tomas Roe iki il idi ki, Hindistana gəlmişdi və vəziyyəti bərpad idi. Roe yerli dilləri

öyrənməyə çalışmadı. Fars dilini səthi bilirdi və imperator Cahangirə görüşdüyü zaman elə bu dillə idarə edirdi. Mövzu müqavilə, yaxud ondan söz açıldığı zaman Roe tərcüməçilərdən istifadə edirdi. Diplomatiya bezdirici, vaxt alan əsəblərə hakim olmaq zamanıydı və Roenin həm zamanı, həm də səbri tükənmək üzrəydi. Heç nəyə baxmayaraq, hökmdarlıq mənsuqları onunla çox xoş davranırdılar. Hər gün imperatorun o gün ovladığı heyvanların yabanı donuzu, nilgau, maral və qırqovul ətləri Roenin mətbəxinə gətirilirdi. Mehrunisə ona xidmət etmək üçün kölə qızları da göndərdi, amma Roe onları kübarca təşəkkür edərək geri çevirdi. Mehrunisə Roeya zenana bağlarında yetişdirliyi çox dadlı yeməklərdən də göndərdi. Roe də bunların əvəzini ona aid olan əşyalar verərək ödədi. Şirkət ölkədə tutduğu mövqeyində qalmaq məqsədilə Hindistana içi hər cür hədiyyə dolu sandıqlar göndərsə də, Roe Mehrunisə və Cahangirə yarışa bilmədi, çünki onların cibləri birbaşa imperiyanın xəzinəsinin dərinlərinə enirdi. Bütün bunlara baxmayaraq, imperator və xanımı tərəddüd içindəydi və Roenin çox arzuladığı müqaviləni imzalamağa yanaşmırdılar. Mehrunisənin Ərəb dənizindəki gəmilərini portuqallara qarşı ingilislər mühafizə edirdilər. Mehrunisə isə ikitərəfli oynayırdı. Həm ingilislər, həm də portuqallar dənizdəki ticarət yollarında dövrüyə edir, hər iki tərəf də onun gəmilərini qoruyur və bir yandan da bir-birisinin quyusunu qazmağa çalışır, lakin bunu necə edəcəklərini bilmirdilər. Roe Doğu Hindistan şirkətinə saysız məktublar yazaraq, onları Hindistana çox sayda gümüş axıtmanın nəticələri barəsində xəbərdarlıq edirdi. İmperiyanın xəzinəsi elə dolu idi ki, ölkənin gümüş yataqları işlənmədən dururdu və buna görə də mədən işçiləri özlərinə yeni iş yerləri axtarırdı. İmperiyada gümüşə ehtiyac olduğda, ingilislər praktik bir şəkildə bunu Moğol xəzinəsindən təmin edirdilər; bunlar da lazım olduğu zaman əridilib ixrac edilirdi. Nəticədə şirkət öz idxal mallarıyla ticarət etmək qərarına gəldi. Bütün bu müddət ərzində Roe İngiltərənin sərin və rütubətli havasının həsrətini çəkərək Hindistandakı vəzifəsini layiqincə yerinə yetirməyə çalışırdı” [5, s.407-410].

Bir neçə gün sonra Roeya ingilis gəmisinin Suratda lövbər aldığı xəbərini eşitdi. Cahangir

üçün gətirilən hədiyyələr arasında iki çoban köpəyi də vardı. İmperatora ilk dəfə çoban köpəyini hədiyyə edən Edvard olmuşdu. Ovda Əcəm köpəkləri qorxudan ulayarkən, bu köpək bir leoparla bir yabanı donuzu vəhşicəsinə öldürmüşdü. Bundan təsirlənən Cahangir Roeden daha çox sayda köpək tələb etmişdi. İngiltərədən yola çıxan zaman gəmidə altı çoban köpəyi olsa da, səfərin sonunda ancaq ikisi sağ qalmışdı. Cahangir bu iki çoban köpəyinin həmişə onunla birlikdə qızıl və gümüş taxtırəvanlarda səfər etməsini əmr etdi [5, s.411]. Gəmiyə yüklənən mallar arasında eyni zamanda, ismarlanan papqlar, pencəklər və imperatorun ən çox sevdiyi tablolar vardı. Cahangir və Mehrunisə onlara baxıb ən bəyəndikləri tabloları seçdilər və bunları rəssamlar tərəfindən ən incə detallarına qədər üzü köçürülmək məqsədilə hökmdarlıq atelyelerinə göndərdilər. Tablolar zenana xanımlarına və saray soylularına bir lütf işarəsi olaraq təqdim edildi. Beləliklə, ingilis ov səhnələri, Ceymsin saray xanımlarının rəsmlərinin hamısı, Mandudakı hərəm dairələrinin və soylu malikanələrinin bəzəyi halına gəldi.

İmperator Villiam Havksinsə etdiyi təklifi Roeya da etdi. Hindistanda qalması istəsə və Doğu Hindistan şirkətindən ayrılmağa qərar versə, onun tək edəcəyi şey bunu deməkdi. İmperiya xəzinəsi ona çox böyük bir aylıq maaş verəcəkdi və bu aylıq maaş Doğu Hindistan şirkətinin hələ də ona ödəməkdə olduğu məbləğin çox üstündə olacaqdı. Bundan başqa imperiyanın qanuni bir mənəbdarı olaraq təyin ediləcək, yəni min atlı bir qüvvətə komandalıq edəcəkdi, nəhayət, bir də Xan ünvanını alacaqdı. Ser Tomas Roe Xan; Hər nəysə o, bu təklifi qəbul etdi. Roe Doğu Hindistan şirkətinin rəhbər-

lərinə istefa etdiyini bildirən son bir məktub yazdı. Onlara yerini başqa bir “rəsmi” elçinin təyin olunması barədə tövsiyə etdi. Ona görə İmperatorla bir müqavilə imzalamaq üçün çabalayıb durmaq boşuna idi. Bəlkə, Əlahəzrət əlində olan çox böyük avantajı itirməmək üçün çox tamahkar davranırdı, yəni ingilislər və portuqallarla ikili oynayırdı.

17 fevral 1619-cu ildə bir donanma Suratdan İngiltərəyə doğru yelkən açdı. Ser Tomas Roe Anne adlı gəminin göyertəsindəydi.

Evə dönmək istəyirdi (Sundaresan, 2006, s.415”).

Robins bu gün belə ingilislərin Hindistandakı fəaliyyətlərində önəmli rol oynamış şirkətin izlərinin olduğunu bildirir: “Kompaniyanın Hindistanın şərq və qərb sahillərində yer alan Teliceridəki bibər limanındakı istehkam mövqə qalıntılarından Cenaidəki Müqəddəs Georgi qalasına qədər uzanan bir sahə içindəki qalıntıları günümüzdə belə cəlbədidir. Geriyə qalan ən böyük iz isə nəhəng ölçülərdə bir şirkət şəhəri olan Kəlküttədir. Bəzi Britaniya mənşəli prospektlərin adları dəyişdirilsə də, şirkətin şəhərə vurduğu damğa məlumdur. [8, s.22]. Şirkətin Hindistandakı zülmə oynadığı rol Cəvahirəl Nehru tərəfindən aparılan Britaniyadan tam müstəqillik kompaniyasının bir hissəsini təşkil edirdi: “Britaniya rəhbərliyinin Hindistandakı bu erkən nəslin korrupsiya, rüşvət, adam aldatmaq, şiddət və pul ehtirası idrak hüdudlarını aşan şeylərdir”. Kompaniyanın fəaliyyətinə hiss etdiyi nifrəti daha qabartmaq üçün bunları da əlavə edir: “İngilis dilinə yerləşən Hindistan mənşəli sözlərdən birisi də şübhəsiz “Loot (yağma)dır” [8, s.23].

Nəticə / Conclusion

İ.Sundaresanın trilogiyasında ingilislərlə Hindistanın ilk iqtisadi, siyasi əlaqələrinə geniş yer verilir. Yazıçı bu əlaqələri yalnız ticarət kontekstində vermir, həm də mənəvi-əxlaqi problemlər kontekstində təsvir edir. İki bir-birinə yad cəmiyyətin, onun ayrı-ayrı fərdlərinin insan, həyat, münasibət düşüncələri bədii şəkil-

də əks olunur. Yazıçı hadisələrin təsvirində tarixi həqiqətlərə sadıqlığını və baş vermiş hadisələri bədii təxəyyülün gücü ilə təsvir etməyə üstünlük verir. Nəticədə Hindistan tarixi bütöv bir dövrünün tarixi həqiqətlərini mənbələrlə yanaşı, bu əsərlərdə də öyrənə bilirik.

Ədəbiyyat / References

1. Akbulut Uğur. Hindistan yolu ve İngilizler. Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.
2. Çimen Ali. Tarihi Değiştiren İmparatorluklar. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
3. Foster William. Thomas Roe. The Embassy of the Thomas Roe to the Court Of The Great Mogul 1615-1619, Volume I-II, London: The Hakluyt Society.
4. Heyd Villiam. Yakın-Doğu Ticaret Tarihi. Çev. Enver Ziya Karal. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
5. İndü Sundarensan. Güller Şöleni. Çev. Nuran Birand Gözaydın. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2006.
6. İndü Sundarensan. Yirminci Eş. Çev. Nuran Birand Gözaydın. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004.
7. Mirişli Elşən. Hindistanda Teymurilər dövləti-Babur imperatorluğu. Türküstan qəzeti, 2020, 25 fevral–2 mart.
8. Robins Nick. Dünyayı Değiştiren şirket. h2o kitap.çev. İstanbul: M.İnanç Özemekçi, 2017.
9. William McNeill, Avrupa Tarihinin Oluşumu, Külliyyat Yayınları, çev. Yusuf Kaplan. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2011.
10. Wood Ellen Meiksins, Sermaye İmparatorluğu, EPOS Yayınları, çev. Oya Köymen. İstanbul: Yordam Kitap, 2012.

Приход британцев в Индию в трилогии «Тадж-Махал» индийско-американского писателя Инду Сундаресана

Лейла Пиримова

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: leyla.pirimova@mail.ru

Резюме. Для европейцев открытие Индийского океана было одним из величайших событий в истории мировой торговли. При упоминании Индии, первое, что приходило на ум жителям Запада, – это специи и золото. В этом отношении трилогия о Тадж-Махале, написанная Инду Сундаресаном, очень интересна и богата историческими фактами. Первое прибытие англичан в Индию, борьба европейцев с другими конкурентами, а также использование ими различных средств, чтобы добраться до дворца Бабура – всё это нашло своё отражение в трилогии. В романе показано, что первые визиты англичан в Индию состоялись во время правления правителя Бабура Джахангир шаха. Исторические факты также указывают на то, что приход англичан на индийские земли совпал со временем Джахангир шаха. Эти события в одинаковой степени привлекают внимание в романах автора «Двадцатая жена» и «Банкет цветов». В романе также рассказывается об одной восточно-индийской компании, созданной для торговли с Востоком. Индия – богатая страна. Компания хотела повысить свою репутацию, но им нечего было предложить Индии. Неоднократные визиты компании в Индию и перенесенные ими страдания бесконечны. Когда никто уже не может осуществить свои желания и все уезжают из Индии, Англию покидает (из Англии выезжает) новый гость. Нелегко осуществить мечту правителя Индии, сделав ему множество подарков и убедив подписать договор и торговать на этих землях. Им мешают другие европейцы, поселившиеся на этих землях ещё раньше. С другой стороны, прибывающих послов также выводит из себя теплая природа Индии и поведение людей.

Ключевые слова: И.Сундаресан, трилогия, английский, Индия, историческая правда, художественная реальность